

Україна і СВІТ

вступ до історії
та громадянської
освіти

Марина КАФТАН, Ірина КОСТЮК, Ксенія НОВІКОВА

УКРАЇНА І СВІТ: вступ до історії та громадянської освіти

Навчальні матеріали для пілотування
у 6 класах експериментальних закладів
загальної середньої освіти

Урок 11

Київ · Світич · 2022

§ 11. Хто допомагає історикам вивчати минуле

Які є допоміжні історичні науки?

Після ознайомлення з матеріалами параграфа й виконання завдань ти зможеш:

- укладати перелік допоміжних історичних дисциплін і пояснювати значення їхніх назв;
- добирати приклади, які розкривають зміст спеціальних історичних наук;
- пояснювати, як різні науковці допомагають історикам досліджувати та розуміти минуле;
- знаходити відмінності між допоміжними історичними науками.

1. Які спеціальні історичні науки допомагають досліджувати минуле

Ми називаємо істориками всіх науковців, що досліджують минуле. Однак це поняття об'єднує представників і представниць багатьох різних спеціальностей: археологів, реставраторів, ономастів, архівістів, геральдистів, нумізматів, палеоботаніків, археозоологів тощо. Хтось знається на зброї, хтось на старовинній архітектурі, але всі допомагають відтворювати цілісну картину минулого.

Реставратори відновлюють зовнішній вигляд предметів минулого. Є науковці, які вивчають походження власних імен людей, географічних назв. Цю дисципліну називають **ономастиккою** (від грец. *ονομα* — ім'я). Історичні науки, які допомагають досліджувати минуле, вважають спеціальними, або допоміжними.

Геральдика (від лат. *heraldus* — оповісник) — наука, яка вивчає герби, історію їх виникнення, особливості створення. Вона допомагає дослідити зв'язки між різними державами та родинами, визначити, чим ті особливо пишалися і пишаються.

Багаті знатні родини, міста здавна прагнули мати певні впізнавані символи. Так з'явилися родинні, територіальні та державні герби. Український тризуб нагадує про зв'язок нашої держави з Київською Руссю, адже у князя Володимира був такий герб.

Герб (від нім. *Erbe* та польс. *herb* — спадок) — це емблема, яка у вигляді певних символів відображає події і традиції родини, території, держави.

1. Розглянь **джерела 1–3**. Які символи на цих гербах ти можеш розпізнати? Поміркуй, що вони означають. Які знання потрібно мати, щоб розшифрувати герб і використати його для розповіді про минуле?

Джерело 1.
Родинний герб козацького
гетьмана Петра
Конашевича-Сагайдачного.
Кінець 16 — початок
17 ст.

Джерело 2. Один
із проєктів великого
Державного Герба
України

Джерело 3.
Сучасний герб
міста Харків

Можливо, ти знаєш, що монети і паперові гроші важливі не лише тому, що за них можна щось купити. Право виготовляти гроші завжди належало керівникам держав. На монетах і купюрах зображували символи влади, портрети та імена правителів, історичні події.

У давнину гроші були переважно із золота й срібла або з металевих сплавів. Вони довго служили й добре збереглися до наших часів. Звичні ж нам паперові банкноти з'явилися в Європі лише в 17 ст. Досліджуючи гроші, сучасні історики й історикині можуть з'ясувати, коли й де вони були виготовлені, з ким торгували власники монет. Допоміжну історичну науку, яка вивчає гроші, називають **нумізматикою** (від лат. *numisma* — монета).

2. Яку інформацію можна знайти на зображеннях монет і паперових купюр (джерела 4–7)? Які знання потрібні, щоб досліджувати гроші як свідчення минулого?

Джерело 4. Французька золота монета вартістю 20 франків часів правління Наполеона Бонапарта. 1803 р.

Джерело 5. Сучасна українська монета з портретом князя Володимира Великого

Джерело 6. Купюра вартістю 100 гривень періоду Української Народної Республіки. Автор — український художник Георгій Нарбут. 1918 р.

Джерело 7. Польська банкнота вартістю 10 злотих. Середина 20 ст.

Палеоботаніка (від грец. *palaios* — стародавній і *botanē* — рослина) вивчає викопні рослини, допомагає визначити, що росло на певній території в давнину. Геродот писав, що скіфи вирощували просо. Палеоботаніки уточнюють: не лише просо, а і ячмінь та жито, адже їхні сліди знайшли біля поселень. Оскільки жито вирощувати важче, ніж просо, то вчені вважають, що його залишки біля людських поселень свідчать про розвинене сільське господарство.

Досліджуючи поселення трипільців, науковці знайшли відбитки насіння на стінках горщиків, закам'янілі рештки кісточок плодово-ягідних дерев (аличі, яблуні), насіння огірків і сліди бобових. Хімічний аналіз залишків давнього посуду підказав історикам: у трипільців були сади, вони вміли варити пиво та вживали молоко. Знайдені рештки бур'янів свідчать про те, що на цій території було поле з посівами, адже в дикій природі бур'яни не зосереджуються в одному місці.

З розкопками пов'язана також допоміжна історична наука **археозоологія** (від грец. *archaios* — стародавній та *zōon* — тварина, *logos* — учення). Вона досліджує тваринні рештки, наприклад кістки, луску, шкаралупи яєць тощо, яких завжди було багато біля людських поселень. Від давніх мисливців і рибалок, землеробів і скотарів залишилося чимало сміття, зокрема й недоїдків. Аналізуючи кістки, вчені з'ясували, на яких звірів полювали на території України в давнину, а також що люди одомашнили собак понад 30 000 років тому, а курей — лише 3 500 років тому.

3. Поясни значення назв допоміжних історичних наук. Чому роль цих дисциплін зростає?

4. Що об'єднує спеціальні історичні науки?

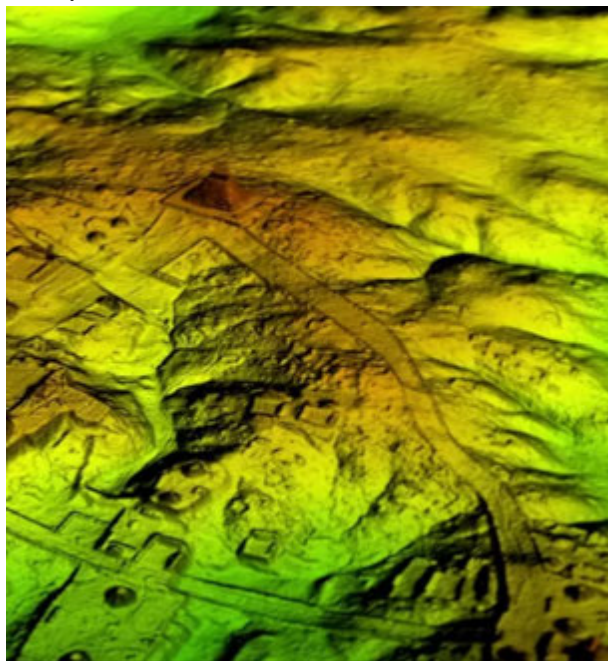
2. Якої допомоги потребують історики для своїх досліджень?

5. Пригадай із попереднього параграфа, як археологи вивчають давнину.

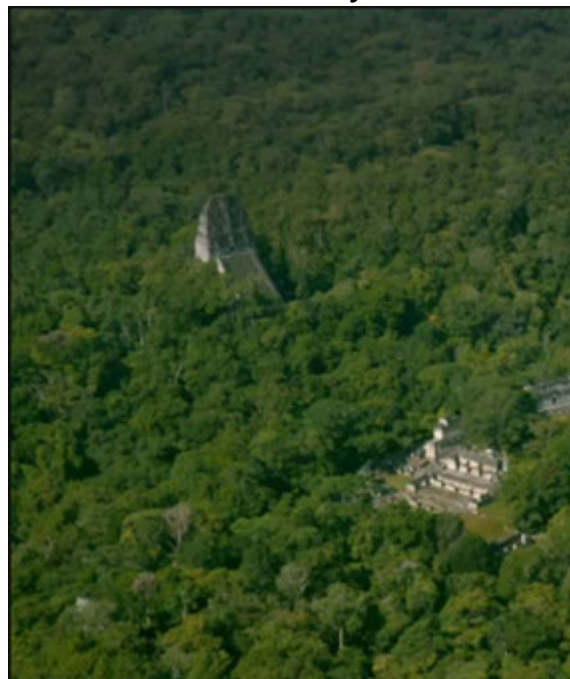
6. Що археологи знаходять під час своїх експедицій?

7. Порівняй зображення із **джерела 8**. Чи могли археологи знайти місто в джунглях традиційним способом до появи літаків? Чому? Як у дослідженні допомогли новітні технології?

А. Лазерна реконструкція місцевості

Б. Вигляд місцевості з висоти пташиного польоту

Джерело 8. Дослідження міста народу мая. Гватемала, 2018 р.
Просвітивши лазерами джунглі у Гватемалі, науковці виявили під заростями руїни тисяч будинків, палаців і доріг велетенського міста народу мая. Цей народ створив величну державу в Центральній Америці понад 2500 років тому.

8. Поміркуй, чим науковці інших дисциплін допомагають у дослідженні минулого.

Історики й історикині завжди зверталися по допомогу до фахівців з інших галузей знань. Мовознавці можуть перекласти старовинні тексти чи розшифрувати невідомі письмена. Архітектори надають інформацію про особливості проектування будинків, будівельники — про технології та матеріали. Кухарі можуть розповісти історикам про меню козаків або єгипетських фараонів. Лікарі описують недуги, на які хворіли давні мисливці, землероби чи середньовічні жителі міст.

Залишки трипільських поселень і стародавніх оборонних валів на території нашої країни допомогла виявити аерофотозйомка.

Цікавий факт

У середині 20 ст. військові фотографували територію України з літаків. На знімках із Черкащини виявили сліди невідомих історикам величезних поселень. На фотографіях можна було побачити залишки розташованих колами будинків, майданів і вулиць. Там, де колись було багато глиняних споруд, утворювався не такий ґрунт, як навкруги, тому гірше росли трави, кущі й дерева.

Ще 100 років тому вчені мусили розгортати єгипетську мумію, щоб дослідити її. Тепер для цього використовують рентген і томографію (просвічують за допомогою особливих хвиль). Про вік мумії та матеріали, якими її обробили, можна дізнатися за допомогою хімічного аналізу.

Новітні технології дають змогу вченим безпечніше та повніше досліджувати історію. Більше не треба пірнати на дно океану, щоби знайти сліди кораблетроці. Достатньо спустити туди спеціальний прилад: за допомогою ультразвуку він відтворить точну картину дна та всього, що на ньому лежить. Тоді за потреби можна буде спорядити експедицію.

Оскільки сучасні технології розвиваються дуже швидко, усі ми живемо в часи історичних відкриттів, коли науковці дізнаються чимало нового про минуле людства.

9. На основі тексту та візуальних джерел параграфа уклади таблицю.

Назва історичної науки	Що досліджує	Що допомагає дізнатися про минуле

Підсумкові запитання і завдання

1. Які історичні науки називають допоміжними, або спеціальними?

2. Чому історія як наука потребує допомоги інших дисциплін?

3. Чому, на твій погляд, зростає потреба у спеціальних історичних науках?

4. Уяви, що якоїсь допоміжної історичної науки (із наведених у параграфі) не існує. Без яких знань залишаться історики? Як це вплине на наше розуміння минулого?

Домашнє завдання

1. Дізнайся, які ще існують спеціальні історичні дисципліни. Чому вони так називаються?
